

*Tomasz Herudziński**

*Piotr Swacha***

Transformacja energetyczna w Polsce – perspektywa sieciowej analizy dyskursu programów partii politycznych oraz społecznej percepcji zmian sektora energetycznego

**Energy transformation in Poland – the perspective of the
discourse network analysis of political party manifestos
and the social perception of changes in the energy sector**

***Słowa kluczowe:** transformacja energetyczna, odnawialne źródła energii, energetyka jądrowa, ubóstwo energetyczne, sieciowa analiza dyskursu, percepcja społeczna*

***Keywords:** energy transformation, renewable energy sources, nuclear energy, energy poverty, network discourse analysis, social perception*

***Abstrakt:** Celem artykułu jest określenie stosunku polskich, parlamentarnych partii politycznych do sposobu wytwarzania energii oraz przedstawienie społecznej percepcji zmian sektora energetycznego. Strukturalne powiązania pomiędzy partiami, oparte na podzielanych przez ugrupowania koncepcjach energetycznych, zostały zaprezentowane przy zastosowaniu tzw. „sieci afiliacji”. Sieciowa Analiza Dyskursu (Discourse Network Analysis) wykorzystana w badaniu, pozwoliła również na określenie najczęściej współwystępujących postulatów, które były wyrażane przez partie w ostatnim piętnastoleciu (węgiel, gaz ziemny, odnawialne źródła energii). W wyniku przeprowadzonej analizy określono różnice w podejściu partii do kwestii energetycznych (m.in.: oddalenie się koncepcji formułowanych przez Prawo i Sprawiedliwość oraz Platformę Obywatelską od 2011 roku; wyrażenie*

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4102-2957>, dr, adiunkt, Katedra Socjologii, Instytut Nauk Socjologicznych i Pedagogiki SGGW w Warszawie. E-mail: tomasz_herudziński@sggw.edu.pl

** ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8178-4457>, dr hab., adiunkt, Katedra Socjologii, Instytut Nauk Socjologicznych i Pedagogiki SGGW w Warszawie. E-mail: piotr_swacha@sggw.edu.pl

postulatu odejścia od węgla jako surowca energetycznego wyrażone przez Lewicę oraz Koalicję Obywatelską w 2019 roku). W celu przedstawienia społecznej percepcji procesu transformacji energetycznej wykorzystano dane z badania przeprowadzonego przez Centrum Badań Opinii Publicznej. W świetle przywołanego badania, główną obawą wyrażaną przez Polaków w odniesieniu do zapowiadanych zmian sektora energetycznego jest niebezpieczeństwo wzrostu cen energii.

Abstract: *The aim of the article is to define the attitude of Polish parliamentary political parties towards the method of energy production, as well as to present the social perception of changes in the energy sector. The structural connections between parties, based on their energy concepts, were presented by the so called “affiliation networks”. Discourse Network Analysis, used in the study, also allowed to identify the most frequently co-occurring concepts expressed by different parties over the past fifteen years (coal, natural gas and renewable energy sources). As a result of the analysis, differences in the parties` approach to the energy issues were determined (among others: division between Law and Justice and Civic Platform since 2011; support for the exclusion of coal as an energy source made by Left and Civic Coalition in the year 2019). In order to present social attitudes towards the energy transformation data created by the Public Opinion Research Centre were used. According to the data, the main concern revealed by Poles regarding the energy transformation process is the possible rising cost of the energy.*

Wprowadzenie

Autorzy artykułu stawiają sobie dwa cele. Pierwszym jest określenie stosunku parlamentarnych partii politycznych do sposobu pozyskiwania energii, na podstawie analizy struktury treści manifestów komitetów wyborczych ogłaszanych w latach 2005–2019. Od 2004 roku Polska jest członkiem Unii Europejskiej (UE), a tym samym uczestniczy w realizacji unijnej polityki klimatycznej – zakładającej istotne przekształcenia sektora energetycznego. Wybory parlamentarne 2005 roku były pierwszymi, które odbyły się po akcesji Polski do UE, co uzasadnia wybór cezur czasowych analizy. Celem omawianej części badania nie jest jakościowa analiza treści programów wyborczych¹, a próba wskazania strukturalnych zależności między koncepcjami postulowanymi przez poszczególne komitety wyborcze. Zastosowaną techniką badawczą będzie tzw. sieciowa analiza dyskursu (*Discourse Network Analysis – DNA*) stanowiąca powiązanie

¹ Analizy treści fragmentów programów partii odnoszących się do polityki energetycznej są przedmiotem badań politologów, np. R. Kamprowski, *Polityka energetyczna w programach największych polskich partii politycznych w wyborach parlamentarnych w 2019 roku*, «Środkowoeuropejskie Studia Polityczne» 2021, nr 1, s. 9–31.

analizy treści oraz analizy sieci społecznych (*Social Network Analysis* – SNA)². Perspektywa sieci społecznych koncentruje się przede wszystkim na powiązaniach pomiędzy jednostkami, dając możliwość analizy i graficznego przedstawienia wyodrębnionej na tej podstawie struktury relacji. Sieć symbolizująca ową strukturę składa się z jednostek (zwanymi również aktorami, węzłami lub obiektami) i elementów ich łączących, określanymi mianem linii, relacji, powiązań lub krawędzi³.

Autorzy artykułu sformułowali dwie hipotezy odnoszące się do analizy programów wyborczych: H1 – komitety wyborcze uzyskujące najwyższe poparcie w wyborach w latach 2005–2019 (Platforma Obywatelska oraz Prawo i Sprawiedliwość) będą w całym badanym okresie silnie powiązane poprzez podzielenie tych samych postulatów dotyczących sposobu wytwarzania energii; H2 – najczęściej współwystępującymi w manifestach wyborczych postulatami odnoszącymi się do energetyki będzie utrzymanie „tradycyjnych technologii” (spalanie węgla i gazu ziemnego) oraz rozwój odnawialnych źródeł energii (OZE).

² Na temat sieciowej analizy dyskursu zob.: P. Leifeld, *Discourse Network Analysis. Policy Debates as Dynamic Networks*, [w:] J.N. Victor, A.H. Montgomery, M. Lubell (red.), *The Oxford Handbook of Political Networks*, Oxford 2018, s. 301–325. Analiza sieci społecznych w badaniach politologicznych stosowana jest m.in. w celu przeprowadzenia analiz dotyczących formowania koalicji gabinetowych: P. Żukiewicz, *Koalicje w systemie politycznym Nowej Zelandii. Od klasycznych do sieciowych porozumień*, Wrocław 2020; P. Żukiewicz, M. Zieliński, K. Domagała, *Social Network Analysis as a Research Method in Political Science. An Attempt to Use it in Coalition Research*, «Przegląd Politologiczny» 2018, nr 4, s. 39–50; jak i elit politycznych np.: N. Moins, F. Louçã, M. Oliveira, R. Soeiro, *Empirical Analysis of the Portuguese Governments Social Network*, «Social Network Analysis and Mining» 2016, vol. 6, s. 1–19; P. Swacha, J. Wojnicki, *Europosłowie frakcji Zielonych oraz Zielonych – Wolnego Przymierza Europejskiego w latach 1989–2019 w perspektywie sieci społecznych*, «Przegląd Zachodni» 2020, nr 4, s. 7–27; P. Swacha, *Zastosowanie analizy sieci społecznych w badaniach elit parlamentarnych (na przykładzie eurodeputowanych z Polski)*, «Przegląd Europejski» 2015, nr 2, s. 9–24. Perspektywa sieci społecznych obecna jest również w badaniach dotyczących struktury ruchów politycznych oraz relacji między parlamentami krajowymi, a instytucjami europejskimi np.: W. Ziętara, *Struktury sieciowe europejskiego ruchu politycznego Zielonych*, «Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia» 2017, nr 2, s. 119–136; M. Witkowska, *The Use of the Concept of Policy Networks in the Study of Relations Between National Parliaments and the EU Institutions*, «Przegląd Europejski» 2016, nr 4, s. 57–73.

³ Zob.: D. Batorski, M. Zdziarski, *Analiza sieciowa i jej zastosowanie w badaniach organizacji i zarządzania*, «Problemy Zarządzania» 2009, nr 4, s. 159; R.A. Hanneman, M. Riddle, *Introduction to Social Network Methods*, Riverside 2005, <http://faculty.ucr.edu/~hanneman/nettext/> (11.02.2022).

Drugim celem artykułu jest przedstawienie społecznej percepcji transformacji energetycznej, uwzględniającej motyw formowanych postaw i opinii obywateli Polski. W tej części tekstu wykorzystano aktualne dane CBOS, z badań przeprowadzonych na reprezentatywnej próbie dorosłych mieszkańców Polski. Omawiana część artykułu ma charakter deskryptywny i stanowi uzupełnienie sieciowej analizy dyskursu. Ma na celu wskazanie w jakim zakresie społeczeństwo polskie podziela pogląd o konieczności przeprowadzenia transformacji energetycznej oraz jakie obawy związane z przywołanymi zmianami formułują badani.

Energetyka w społeczno-politycznej perspektywie

Sfera energetyczna i jej funkcjonowanie jest obszarem badawczym wielu dyscyplin naukowych. W sposób najbardziej oczywisty kojarzona jest z wymiarem technicznym – inżynierskim. Coraz częściej jednak tematyka energetyczna analizowana jest z perspektywy nauk społecznych, szczególnie politologii i socjologii. Przed wszystkim znane są politologiczne i socjologiczne analizy sektora energetycznego realizowane w ramach bezpieczeństwa energetycznego w odniesieniu do państwa i społeczeństwa. Samo bezpieczeństwo energetyczne, jakkolwiek pożądanе zarówno z perspektywy państwa jak i społeczeństwa, może być różnie rozumiane. Zazwyczaj mowa tu o kilku kluczowych elementach składowych: zapewnieniu poprzez krajowe wydobycie stabilnych surowców energetycznych i sposobów ich magazynowania, a w przypadku ich niedoborów czy braku – imporcie; stabilności linii przesyłowych, dywersyfikacji źródeł i dostawców; polityce cenowej sprowadzającej się zazwyczaj do zapewnienia jak najkorzystniejszych cen surowców czy źródeł energii, zarówno z perspektywy przemysłu, jak i konsumentów indywidualnych. W perspektywie transformacji energetycznej warto zwrócić uwagę na fakt, że zagadnienie bezpieczeństwa energetycznego rozważane było już wcześniej w kontekście transformacji systemowej i wówczas było już przedmiotem debaty publicznej w Polsce. Ten wymiar procesów transformacji systemowej zapoczątkowanej w 1989 roku miał swój geostrategiczny wymiar. Dostawy surowców do Polski – gazu ziemnego i ropy naftowej ze Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), a w następstwie zmian politycznych – z Federacji Rosyjskiej, siłą rzeczy posiadały swój doniosły wymiar polityczny. Znaczenie gospodarcze i polityczne zagadnienia bezpieczeństwa energetycznego czyniło żeń ważny problem naukowy i badawczy. W wymiarze naukowym bezpie-

czeństwo energetyczne poddawane jest różnorodnej analizie w zależności od przyjmowanej perspektywy oraz konkretnych problemów społecznych. Tradycyjnie państwa z perspektywy podmiotowej analizowane były jako „państwa producentów i państwa konsumentów”, które będą stawiały sobie inne, często przeciwstawne cele⁴. Wyróżniane jest również ujęcie przedmiotowe – przewidujące rozpatrywanie przywołanego zjawiska w obszarach: strategiczno-geopolitycznym, ekonomicznym, ekologicznym i infrastrukturalnym. W ramach tej problematyki opublikowane zostały zarówno prace monograficzne i artykuły naukowe, prezentujące zarówno szerokie spojrzenie na ten problem, jak i podejmujące kwestie szczegółowe i specjalistyczne⁵. Zainteresowanie tą problematyką, jak wspomniano powyżej, wiąże się także z pojawianiem się konkretnych problemów społecznych. „Wystąpienie pierwszego i drugiego kryzysu naftowego spowodowało konieczność zagwarantowania bezpieczeństwa dostaw ropy naftowej oraz poszukiwania innych tanich źródeł energii. Konflikty pomiędzy Rosją i Ukrainą unaocznily konieczność debaty na temat bezpieczeństwa importu gazu. Natomiast awaria reaktorów w Czarnobylu, a następnie w Fukushima wywołały debatę na temat bezpieczeństwa elektrowni jądrowych. Bezpieczeństwo energetyczne stało się więc ważnym składnikiem polityki bezpieczeństwa realizowanej przez państwa członkowskie i Unię Europejską”⁶. Aktualnie w ramach strategii Europa 2020 wskazuje się na takie składniki bezpieczeństwa energetycznego jak: bezpieczeństwo dostaw, wzrost konkurencyjności czy rozwój zrównoważony⁷.

⁴ M. Kaczmarek, *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, s. 13–15.

⁵ J. Gryz, A. Podraza, M. Ruszel (red.), *Bezpieczeństwo energetyczne: koncepcje, wyzwania, interesy*, Warszawa 2018; J. Braun, *Bezpieczeństwo energetyczne jako dobro publiczne – miary i czynniki wpływające na jego poziom*, «Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach» 2018, vol. 358, s. 23–32; T. Młynarski, *Bezpieczeństwo energetyczne i ochrona klimatu w drugiej dekadzie XXI wieku. Energia – środowisko – klimat*, Kraków 2017; H. Brauers, P.-Y. Oei, *The Political Economy of Coal in Poland: Drivers and Barriers for a Shift Away from Fossil Fuels*, «Energy Policy» 2020, vol. 144.

⁶ M. Zajczkowska, *Bezpieczeństwo energetyczne (Unii Europejskiej). Studium teoretyczne*, «Krakowskie Studia Międzynarodowe» 2016, vol. XIII (3), s. 117–126; S. Mrozowska, *Polityka energetyczna Unii Europejskiej. Pomiędzy strategią, lobbieniem a partycypacją*, Kraków 2017; V. Lehotay, *Road to the European Energy Union: energy, energy policy, energy law in the European Union*, «Journal of Agricultural and Environmental Law» 2020, vol. 28, s. 260–273.

⁷ Zob. *Pakiet klimatyczno-energetyczny do 2020 roku*, https://ec.europa.eu/clima/eu-action/climate-strategies-targets/2020-climate-energy-package_pl (15.11.2021).

O znaczeniu energetyki w perspektywie społecznej najdobitniej mówi jeden z czołowych dziś przedstawicieli socjologii A. Giddens: „Musimy stworzyć taką przyszłość, w której odnawialne źródła energii zaspokoją większość zapotrzebowania. Będzie to niewątpliwie głęboka zmiana, o złożonych konsekwencjach ekonomicznych i społecznych (...) bez względu na to, co się stanie, będziemy dążyć do takiej formy społeczeństwa, która w końcu okaże się zupełnie inna niż ta, w której obecnie żyjemy”⁸. Warto przypomnieć, że najbardziej fundamentalne założenia dotyczące funkcjonowania współczesnych społeczeństw europejskich określane są jako polityka rozwoju zrównoważonego i bardzo często w wymiarze energetycznym wprost odnoszą się do zmian rewolucyjnych – „zielona gospodarka, zielony wzrost i zazielenienie jako koncepcje wdrożeń do gospodarki w celu zachowania ochrony środowiska, bioróżnorodności i przeciwdziałania zmianom klimatu. Koncepcje te wdrażane w Unii Europejskiej przyjęły nazwę Europejskiego Zielonego Ładu. Wszystkie zielone koncepcje powiązane są z paradygmatem zrównoważonego rozwoju i w opracowanych strategiach stają się formami jego realizacji”⁹. O społecznym wymiarze procesu zmian dotyczących energetyki w UE – transformacji energetycznej, najdobitniej świadczy założenie wdrożenia zasad „sprawiedliwej transformacji energetycznej”¹⁰.

Zmiana sposobów produkcji energii w wymiarze całego państwa powinna zapewniać użytkowanie energii jego mieszkańcom w taki sposób, aby umożliwić odbiorcom indywidualnym oraz zakładom produkcyjnym dostęp do energii nie tylko stały, ale także po akceptowalnych przez nich cenach. W myśl zasady rozwoju zrównoważonego, nowy sposób produkcji energii elektrycznej powinien być możliwie neutralny dla środowiska, ze szczególnym uwzględnieniem ograniczenia emisji zanieczyszczeń mających wpływ na jakość życia i stan zdrowia obywateli. Tak pomyślana transformacja energetyczna powinna spełniać określone warunki techniczne dotyczące nowych źródeł energii. Dla porównania zwraca się uwagę na fakt, że tradycyjne źródła energii – takie jak chociażby ropa naftowa, były

⁸ A. Giddens, *Katastrofa klimatyczna*, Warszawa 2010, s. 21.

⁹ M. Adamowicz, *Zielona gospodarka, zielony wzrost i zazielenienie jako formy realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju*, «Wieś i Rolnictwo» 2021, vol. 191 (2), s. 13–33; K. Tomaszewski, *The Polish Road to the new European Green Deal – Challenges and Threats to the National Energy Policy*, «Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal» 2020, vol. 23 (2), s. 10–11.

¹⁰ Zob. P. García-García, Ó. Carpintero, L. Buendía, *Just Energy Transitions to Low Carbon Economies: A Review of the Concept and its Effects on Labour and Income*, «Energy Research & Social Science» 2020, vol. 70, December 2020, 101664.

skoncentrowane, dostępne oraz łatwe w transporcie i przechowywaniu¹¹. Należałoby oczekiwać, że nowe źródła energii będą posiadały podobne właściwości, w przeciwnym wypadku należy uwzględnić konkretne rozwiązania wynikających z tego tytułu problemów. Dodatkowo zwraca się uwagę, że wprowadzane zmiany winny brać pod uwagę stale rosnące potrzeby energetyczne ludzkości¹² i nie mogą narażać bezpieczeństwa energetycznego państwa. Szczególnie ważnym, z perspektywy poruszanej tematyki czynnikiem, który należy brać pod uwagę analizując procesy transformacji energetycznej, są koszty ekonomiczne, które każdorazowo rozpatrywać należy z perspektywy państwa, zakładów produkcyjnych, ale także indywidualnych konsumentów energii elektrycznej¹³.

U podstaw transformacji energetycznej leży zaakceptowana przez rząd Polski polityka klimatyczna. Obejmuje ona działania podejmowane w związku z wdrażaniem Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (UNFCCC) oraz działania w zakresie adaptacji do już zachodzących zmian klimatu. Biorąc pod uwagę zasadnicze założenia procesów transformacji energetycznej w Polsce, można potraktować je jako swoistą odpowiedź na politykę klimatyczną Unii Europejskiej. Związana jest z nową wizją gospodarki określanej jako „zeroemisyjna”. W praktycznym działaniu oznacza rezygnację z paliw kopalnych wykorzystywanych dotychczas do produkcji energii elektrycznej. Można powiedzieć, że istotą transformacji energetycznej jest tzw. proces dekarbonizacji gospodarki. Dla społeczeństwa polskiego oznacza to zmiany rewolucyjne, ponieważ głównym źródłem energii w Polsce jest węgiel. Procesy transformacji energetycznej wdrażane w Polsce mają polegać na dekarbonizacji czyli rezygnacji z węgla jako źródła energii oraz zeroemisyjności czyli wykorzystywania takich źródeł energii, które nie emitują zanieczyszczeń i gazów cieplarnianych (między innymi CO₂). Przy takich założeniach polska energetyka może się opierać na odnawialnych

¹¹ M. Popkiewicz, *Rewolucja energetyczna. Ale po co?*, Katowice 2016, s. 38.

¹² T. Olkusi, *Światowe zużycie energii pierwotnej oraz zapotrzebowanie na nią w przyszłości*, «Polityka i Społeczeństwo» 2018, nr 2, s. 56–70.

¹³ W pracach z zakresu nauk socjologicznych oraz ekonomicznych przywołane społeczne aspekty transformacji energetycznej ujmowane są w ramach koncepcji grupujących różne czynniki. W tym kontekście można wymienić: np. tzw. *energy trilemma* – zgodnie z którym w procesie transformacji energetycznej należy uwzględnić: ceny energii, poziom emisji gazów cieplarnianych i bezpieczeństwo energetyczne; lub tzw. *energy quadrilemma* – w którym oprócz wymienionych czynników bierze się również pod uwagę kwestię zatrudnienia w sektorze energetycznym; A.G. Olabi, *Energy Quadrilemma and the Future of Renewable Energy*, «Energy» 2016, vol. 108, s. 2.

źródłach energii (OZE), gdzie zasadniczo w grę wchodzi elektrownie wiatrowe i wodne (które w Polsce odgrywają zdecydowanie mniejszą rolę), biogazownie i ogniwa fotowoltaiczne oraz – jako uzupełnienie wymienionej kategorii źródeł – elektrownie jądrowe, przy czym te ostatnie są jedynie w planach. Planowana jest budowa przynajmniej dwóch elektrowni jądrowych (pierwsza ma powstać do 2033 roku). Warto jednocześnie zaznaczyć, że gdyby do tego doszło, to udział elektrowni jądrowych w produkcji energii elektrycznej szacowany jest na około 20% do 25% dla pierwszej połowy lat 40. XXI wieku. Istotną kwestią dotyczącą wprowadzenia w Polsce energetyki atomowej jest stosunek społeczeństwa wobec tego źródła energii¹⁴.

Metodyka badań

Do korpusu badawczego włączono wypowiedzi dotyczące postulowanego przez poszczególne partie sposobu pozyskiwania energii. Za jednostkę analizy obrano quasi-zdanie rozumiane jako wypowiedź, która wyraża odrębną idee polityczną¹⁵. Klucz kategoryzacyjny obejmował siedem kategorii wypowiedzi postulujących: rozwój odnawialnych źródeł energii; budowę elektrowni atomowej; wykluczenie węgla w energetyce; poparcia dla dalszego wykorzystania węgla; wydobycie gazu łupkowego; wykorzystanie gazu ziemnego; stosowanie paliwa wodorowego. Schemat kodowania został stworzony w oparciu o dane przedstawione w artykułach dotyczących wyzwań dla Polski wynikających z transformacji energetycznej oraz prac, w których przeprowadzono jakościową analizę treści postulatów przedstawianych przez polskie partie polityczne¹⁶. Po wstępnym stworzeniu kodów w oparciu o klasyfikacje występujące w literaturze przedmiotu, dokonano ich weryfikacji i rozszerzenia posługując

¹⁴ T. Herudziński, *Spoleczna percepcja energetyki jądrowej w perspektywie procesów transformacji energetycznej w Polsce*, «Człowiek i Społeczeństwo» 2021, vol. LII, s. 251–265.

¹⁵ T. Däubler, K. Benoit, S. Mikhaylov, M. Laver, *Natural Sentences as Valid Units for Coded Political Texts*, «British Journal of Political Science» 2012, vol. 42, no. 4, s. 937.

¹⁶ S. Mrozowska, J.A. Wendt, K. Tomaszewski, *The Challenges of Poland's Energy Transition*, «Energies» 2021, vol. 14, 8165; E. Kochanek, *Evaluation of Energy Transition Scenarios in Poland*, «Energies» 2021, 14, 6058; R. Kamprowski, *Polityka energetyczna w programach...*, s. 9–31; D. Hessa, M. Renner, *Conservative political parties and energy transitions in Europe: Opposition to climate mitigation policies*, «Renewable and Sustainable Energy Reviews» 2019, vol. 104, s. 419–428.

się korpusem badawczym, tak aby uwzględnić kategorie już „dostrzeżone w danych”¹⁷.

Wyszczególnione na podstawie klucza kategoryzacyjnego kwestie zostały przedstawione na grafach oraz macierzach wskazujących na wzajemne powiązania postulatów partii. Sieci (grafy) utworzone zgodnie z zasadami DNA mają charakter dwu-modalny (powiązania partii z postulowanymi kwestiami) oraz jedno-modalny (relacje między partiami wyodrębnione na podstawie współdzielenia postulatów oraz współwystępowanie badanych kwestii). Sieci jedno- i dwu-modalne zostały przygotowane dla całego okresu lat 2005–2019. W badaniu uwzględnione zostaną cztery zmienne: po pierwsze aktor $a \in A = \{a_1, a_2, \dots, a_m\}$ – partia, która przedstawiła określony postulat. Po drugie, wypowiedź/koncept $c \in C = \{c_1, c_2, \dots, c_m\}$ – wyróżniony w ramach analizy treści postulat działań odnoszący się do sfery energetyki. Po trzecie, kwalifikator relacji $r \in R = \{r_1, r_2, \dots, r_m\}$ – zmienna dychotomiczna (w SNA tzw. „kwalifikator krawędzi” – występowanie powiązania aktorów lub jego brak, co pozwala na stworzenie sieci relacji – partii i postulatów). Po czwarte, czas/data przedstawienia postulatu $t \in T = \{t_1, t_2, \dots, t_m\}$ ¹⁸.

Sieciowa analiza dyskursu obejmuje manifesty komitetów wyborczych, które w wyniku wyborów wprowadzały swoich reprezentantów do Sejmu od 2005 roku. Powyższy warunek był spełniony przez Ligę Polskich Rodzin (LPR), Prawo i Sprawiedliwość (PiS), Platformę Obywatelską (PO), Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD), Samoobronę RP (Samoobrona), Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL), Lewicę i Demokratów (LiD), Ruch Palikota (RP), Kukiz'15 (Kukiz), Nowoczesną (.N), Koalicję Obywatelską (KO), Polskie Stronnictwo Ludowe – Koalicję Polską (PSL-KP), Konfederację Wolność i Niepodległość (Konfederacja)¹⁹.

¹⁷ K. Charmaz, *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*, Warszawa 2013, s. 64; P. Leifeld, *Discourse Network Analysis...*, s. 307.

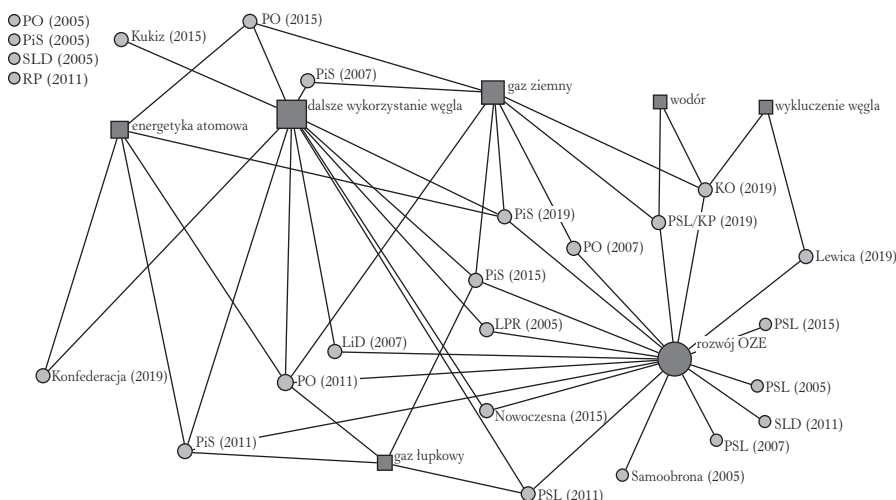
¹⁸ Formę zapisu dostosowaną do badanej problematyki zaczerpnięto z: P. Leifeld, *Discourse Network Analysis...*, s. 306.

¹⁹ Uwzględnienie programu komitetów oznaczało, że nie brano pod uwagę osobnych programów partii, które wchodziły w skład komitetu, tylko główny manifest przedwyborczy. Z uwagi na fakt, że część komitetów przybierało te same nazwy w kolejnych wyborach, dla wyróżnienia programu komitetu w danych opisywano go również poprzez rok, np. manifest wyborczy PiS z 2005 roku to PiS (2005), itd.

Problematyka źródeł pozyskiwania energii w programach komitetów wyborczych

Pierwszą fazą sieciowej analizy dyskursu było stworzenie matrycy „komitet – koncept” przedstawiającej występowanie w poszczególnych programach partyjnych kategorii wyróżnionych w kluczu kategoryzacyjnym. Na podstawie przygotowanych danych utworzona została sieć dwu-modalna, przedstawiająca powiązania między poszczególnymi komitetami wyborczymi poprzez „współpostulowane” przez nie kwestie²⁰.

Graf 1. Sieć relacji komitetów wyborczych i wyrażanych przez nie postulatów w latach 2005–2019

Źródło: opracowanie własne przy zastosowaniu programu NetDraw.

Śród rozpatrywanych kwestii największą liczbę powiązań (w języku SNA – stopień²¹) posiada postulat rozwoju OZE, który był obecny w programach siedemnastu komitetów wyborczych. Co interesujące, był on propagowany już w 2005 roku przez partie odwołujące się do elektoratu

²⁰ Występowanie danej kwestii w programie komitetu oznaczano poprzez linię łączącą nazwę komitetu i postulatu. W przypadku sieci dwu-modalnej relacja ma charakter binarny – badane jest jej wystąpienie, a nie wartość. Nie jest istotne czy w danym programie politycznych daną koncepcję przytoczono raz lub więcej. Stworzony rodzaj sieci określane jest mianem sieci afiliacji; P. Leifeld, *Discourse Network Analysis...*, s. 306.

²¹ Stopień to „najprostszą charakterystyką pozycji węzła jest jego stopień (degree), czyli liczba bezpośrednich relacji posiadanych przez daną jednostkę”; D. Batorski, M. Zdziarski, *Analiza sieciowa i jej zastosowanie...*, s. 163.

wiejskiego (Samoobrona; PSL) oraz przez prawicowy LPR. Od 2007 roku stał się on stałym elementem programu PO oraz środowiska lewicowego (LiD, SLD 2011, Lewica 2019). Bezpośredniego odwołania do OZE nie zawierał manifest wyborczy Konfederacji w 2019 roku²², nie była to również kwestia podnoszona przez komitet wyborczy Kukiz'15. Drugim pod względem częstotliwości występowania postulatem było dalsze czerpanie energii ze spalania węgla (podzielany przez 12 komitetów), przy czym widoczne jest odejście od jego promowania przez PSL (w 2015 roku), KO oraz Lewicę (w 2019 roku)²³. Dwa wymienione ugrupowania w 2019 roku nie tylko nie przemilczały kwestii wykorzystania paliw kopalnych ale wręcz zapowiedziały dekarbonizację sektora energetycznego. Gaz ziemny jako źródło energii wymieniało osiem komitetów, na energetykę atomową stawiało pięć, ale w 2019 roku był to jedynie temat podejmowany przez PiS oraz Konfederację. Wytwarzanie paliwa wodorowego jako nowoczesną technologię proponowały dwa ugrupowania (PSL/KP i KO w 2019 roku). Za koncepcje „sezonową” należy uznać postulat pozyskiwania gazu z łupków. Omawiana kwestia wystąpiła w programach komitetów wyborczych w 2011 roku (PO, PiS, PSL), ale cztery lata później była utrzymywana jedynie przez PiS. Struktura sieci wskazuje, że nie istnieją kwestie całkowicie izolowane – proponowane przez cały okres objęte analizą tylko przez jedno ugrupowanie²⁴, co oznacza, że nie przedstawiano unikalnych koncepcji. Największą liczbę odwołań do różnych koncepcji energetycznych zamieszczały komitety PO oraz PiS, które uznać należy w badanym okresie za najbardziej aktywne w promowaniu różnych rozwiązań.

Przekształcenie danych dwu-modalnych, na podstawie których stworzono sieć przedstawiającą powiązania partii – postulaty, w macierz kwadratową typu $M \times M$ (partia – partia) stworzyło możliwość wyodrębnienia sieci bezpośrednich relacji między partiami (tzw. jedno-modalnej). Podobieństwo między komitetami definiuje się jako liczbę koncepcji,

²² W części programu pojawiło się sformułowanie o poparciu „nowszych, bardziej efektywnych i czystszych technologii w energetyce”, ale z uwagi na brak konkretnego odwołania do OZE może być ono zinterpretowane w również w inny sposób, tym bardziej że mowa o technologiach czystszych od węgla (występuje wiele możliwości); KW Program Konfederacji Wolność i Niepodległość, 2019, Polska dla Ciebie, <https://konfederacja.net/wp-content/uploads/2019/09/KONFEDERACJA-Program-Wyborczy-Polska-dla-Ciebie.pdf> (20.02.2022).

²³ Programu SLD z 2015 roku nie włączono do korpusu badawczego, ponieważ komitet ten nie wprowadził swoich przedstawicieli do Sejmu.

²⁴ W przypadku sieci dwu-modalnej za kwestię całkowicie izolowaną uważa się popieraną jedynie przez jednego aktora (w tym przypadku jeden komitet wyborczy).

które poszczególne ugrupowania dzielają. Na jej podstawie można ściślej określić wspólnotę poglądów między komitetami oraz wskazać, które z nich tworzą elementy silniej ze sobą powiązane (oraz w jakim okresie)²⁵. Przekształcenie sieci w jedno-modalną daje również możliwość nadania wartości relacjom, w badanym przypadku rozumianą jako częstotliwość powiązań między partiami. Stosując wybrane miary DNA wyodrębnić można rdzeń sieci²⁶. Według przyjętej miary najsilniej powiązane komponenty tworzą ugrupowania: PiS 2011; PiS 2015; PiS 2019; PSL 2011; PO 2011. Jest to największa grupa, w której każdy komitet wyborczy jest powiązany z każdym poprzez przynajmniej 2 relacje (w większości 3 lub 4). Szczegółowe dane przedstawia matryca 1²⁷.

Matryca 1. Rdzeń sieci jedno-modalnej (partia – partia)

		1	1	1	2	1		1	1	1	1	2	2	1	2	2	2
		3	4	8	2	2	5	7	8	3	4	1	9	1	2	5	6
		P	P	P	P	P	L	L	P	P	S	R	P	P	P	S	K
		1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2
13	PO (2011)	3	4	4	4	4	2	2	2	2	1	1	2	1	1	2	2
14	PSL (2011)	3	3	2	3		2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
18	PiS (2015)	4	3	3	3		2	2	2	2	1	1	2	1	1	2	2
22	PiS (2019)	4	2	3	3		2	2	2	2	1	1	2	1	1	2	2
12	PiS (2011)	4	3	3	3		2	2	1	1	1	1	1	1	1	2	1
5	LPR (2005)	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
7	LiD (2007)	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
8	PiS (2007)	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3	PSL (2005)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
4	Samoobrona (2005)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
11	RP (2011)	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2
9	PO (2007)	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2
1	PO (2005)																
2	PiS (2005)																
15	SLD (2011)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
16	Kukiz (2015)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
17	Nowoczesna (2015)	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
6	SLD (2005)																
19	PO (2015)	3	1	2	3	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1	2	1
20	PSL (2015)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
21	PSL/KP (2019)	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	3
10	PSL (2007)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
23	Lewica (2019)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2
24	Konfederacja (2019)	2	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1
25	KO (2019)	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	2

Źródło: opracowanie własne w UCINET, przy zastosowaniu algorytmu core/periphery.

²⁵ Tego typu sieć określana jest mianem sieci zgodności lub współpracy; P. Leifeld, *Discourse Network Analysis...*, s. 306.

²⁶ Tzw. *core* – oprócz największej możliwej liczby relacji występuje w nim również wymóg wzajemnego powiązania wszystkich członków sub-grupy, rozumianej jako część sieci.

²⁷ Z uwagi na liczbę relacji uwzględniającą również ich wartość (częstotliwość) dane przedstawiono za pośrednictwem matrycy kwadratowej, która w przypadku 360 powiązań między 25 aktorami jest bardziej czytelna niż graf.

Wystąpienie cyfry w komórkach matrycy oznacza istnienie powiązania między komitetami (im wyższa tym więcej podzielanych kwestii przez dwie partie). Kolejność zapisu opiera się na sile powiązania – rdzeń sieci stanowi pięć komitetów, które są wyróżnione jako pierwsze w kolumnie i wierszu²⁸. Przytoczone dane potwierdzają, że komitet wyborczy, który wygrał ostatnie wybory parlamentarne (PiS 2019) posiada w odniesieniu do energetyki program zbliżony do manifestów innych środowisk politycznych ogłaszanych przede wszystkim w 2011 (PO; PSL). Wynika to z faktu, że różnicę w stosunku do relacji z innymi partiami stanowiło wyrażenie przez PO i PSL w 2011 roku poparcia dla m.in. takich kwestii jak dalsze wykorzystanie spalania węgla w procesie wytwarzania energii, czy – jak w przypadku relacji z PO – współdzielenie (z PiS) postulatu wydobycia gazu łupkowego. Oba opozycyjne obecnie środowiska polityczne z czasem zrezygnowały z promowania przytoczonych koncepcji. Matryca pozwala również na sformułowanie twierdzenia o względnej stałości postulatów wyrażanych przez kolejne komitety wyborcze PiS od 2011 do 2019 roku (poszczególne komitety PiS od 2011 roku zawsze znajdują się w rdzeniu sieci). Widoczna jest także ewolucja poglądów środowiska PO oraz PSL. Zmiany następowały w strategii przedstawionej przez środowisko PO (KO w 2019 w stosunku do PO w 2015 i 2011 roku²⁹) oraz z uwagi na aktywizację PSL/KP (odwołania do większej liczby postulatów w 2019 roku niż w latach poprzednich)³⁰. Ponadto najsilniejsze powiązanie dwóch ugrupowań poprzez programy z 2019 roku dotyczy PSL/KP oraz KO (przyjmuje wartość 3, co oznacza współdzielenie trzech postulatów). Kwestiami, które łączyły dwa przywołane komitety było odwołanie do zastosowania wodoru, gazu ziemnego oraz rozwoju OZE.

Dane dotyczące koncepcji transformacji energetycznej przedstawiane przez parlamentarne partie polityczne można również przekształcić w sposób pozwalający na określenie częstotliwości współwystępowania poszczególnych treści w całym objętym badaniem okresie. W tym przypadku matryca typu $M \times M$ oraz sieć będą przedstawiały powiązania mię-

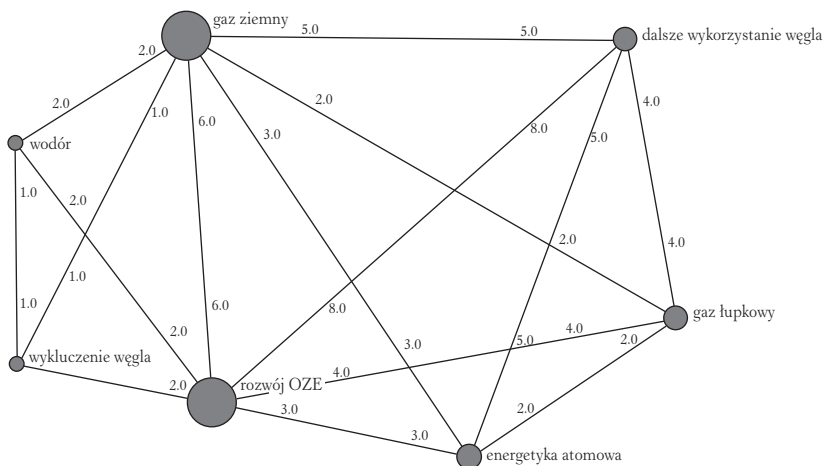
²⁸ W kolumnach komitet jest identyfikowany poprzez numer oraz pierwszą literę nazwy.

²⁹ W tym kontekście należy podkreślić, że KO jest w stosunku do PO środowiskiem zasilonym przez działaczy nie tylko Nowoczesnej oraz Inicjatywy Polskiej ale również Zielonych. Szczególnie ostatni z wymienionych nurtów politycznych zdecydowanie popiera dekarbonizację polskiego sektora energetycznego.

³⁰ W tym przypadku zarejestrowanie na listach PSL/KP przedstawicieli Kukiz'15 nie doprowadziło do włączenia do programu PSL/KP postulatu utrzymania spalania węgla jako źródła pozyskiwania energii, obecnego w manifestie komitetu Pawła Kukiza w 2015 roku.

dzy postulatami, tzn. wskażą na częstotliwość wspólnego występowania dwóch lub większej liczby kwestii, bez wyróżniania komitetów, które je formułowały. Szczegółowe dane zaprezentowano na grafie 2³¹.

Graf 2. Współwystępowanie w programach partyjnych postulatów dotyczących źródeł energii w latach 2005–2019

Źródło: opracowanie własne przy zastosowaniu programu NetDraw.

Węzłami (kwestiami) o najwyższym stopniu³² są postulaty dalszego wykorzystania węgla w procesie produkcji energii (stopień równy 22) oraz rozwoju OZE (stopień równy 25). W rozpatrywanym przypadku najsilniej powiązаныmi ze sobą w ostatnim piętnastoleciu były trzy kwestie: rozwój OZE; dalsze wykorzystanie węgla oraz stosowanie gazu ziemnego.

Transformacja energetyczna w opinii Polaków

Analizując sposoby myślenia Polaków na temat transformacji energetycznej warto zwrócić uwagę na motywy będące fundamentem prezentowanych przez nich postaw i opinii wobec tych procesów³³. Jednoznacznie

³¹ Z uwagi na mniejszą liczbę węzłów – są nimi kwestie (jest ich 7), a nie komitety (25), czytelniejsze będzie przedstawienie danych poprzez sieć (graf), a nie macrycę.

³² W przypadku sieci z przypisaną wartością relacji jest to suma wartości wszystkich relacji węzła, na grafie wielkość węzła symbolizuje wartość stopnia (im większy węzeł tym wyższa wartość stopnia).

³³ B. Roguska (opr.), *Transformacja energetyczna – oczekiwania i postulaty. Komunikat CBOS nr 70/2021*, Warszawa 2021, s. 8.

z takiej analizy wynika, że Polacy opowiadając się za zmianami dotyczącymi wytwarzania i korzystania z energii, zdecydowanie podkreślają korzyści dla środowiska naturalnego (43% wskazań) (2), ale jeszcze ważniejszym motywem, którym ich zdaniem należy się kierować podczas transformacji energetycznej, jest cena energii i jej koszt dla obywateli (51% wskazań) (1). Wskazuje to wyraźnie na istotną rolę obaw dotyczących obszaru ubóstwa energetycznego³⁴. Kolejnym istotnym elementem społecznej percepcji procesów transformacji energetyki w Polsce jest sfera bezpieczeństwa energetycznego: prawie po jednej trzeciej badanych zwróciło uwagę na potrzebę zapewnienia ciągłości dostaw energii (3) (29%), bezpieczeństwo technologii produkcji energii (4) (27%) oraz korzystanie z krajowych źródeł energii (5) (27%). Perspektywa bezpieczeństwa energetycznego państwa znajduje również swoje odzwierciedlenie w stosunkowo wysokim społecznym poparciu dla dywersyfikacji wykorzystywanych źródeł energii – na korzystanie z energii pochodzącej z różnych źródeł i od różnych dostawców (6), jako na czynnik którym powinno się kierować wprowadzając zmiany w wytwarzaniu i korzystaniu z energii wskazała niemal jedna czwarta respondentów (24%). Istotnymi czynnikami okazały się także kwestie technologiczne oraz społeczne. Taki sam wynik (24%) uzyskały działania na rzecz zwiększenia efektywności wykorzystania energii: zmniejszenie energochłonności gospodarki i zmniejszenie zużycia energii (7), a kwestie czysto społeczne: udział obywateli w produkcji energii elektrycznej i ciepłej (8) oraz skutki zmian dla górników (9), łącznie uzyskały 23% wskazań. Co szczególnie interesujące, jako najmniej istotny czynnik w przekonaniu Polaków występuje kwestia polityki Unii Europejskiej i zobowiązań międzynarodowych (10), uzyskując mniejszą liczbę wskazań (12%) od głosów niezdecydowanych (11).

³⁴ Zjawisko ubóstwa energetycznego jest określane na podstawie udziału wydatków na energię w strukturze ogólnych wydatków gospodarstwa domowego. Za najbardziej odpowiadającą polskim warunkom uważa się miarę relatywną określaną mianem „Wysokie Koszty – Niski Dochód” (WKND). Przyjmuje się tu, że gospodarstwo domowe jest ubogie energetycznie, jeżeli wydatki na energię są wyższe od mediany wydatków w populacji, a dochód gospodarstwa jest niższy niż 60% mediany dochodów w populacji. Zob. więcej: T. Herudziński, R. Boguszewski, D. Owczarek, K. Bondyra, *Ubóstwo energetyczne w obliczu regulacji przeciwdziałających zanieczyszczeniu powietrza*, Warszawa 2019, s. 57.

Tabela 1. Czynniki istotne podczas wprowadzania zmian w zakresie wytwarzania i korzystaniu z energii

Czynniki ³⁶	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (trudno powiedzieć)
wskazania w %	51	43	29	27	27	24	24	20	13	12	13

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CBOS³⁶.

Analizując powyższe badania dotyczące sposobu myślenia Polaków o transformacji energetycznej należy podkreślić, że najważniejszy czynnik (cena energii i jej koszt dla obywateli) jest kluczowy dla większości grup społeczno-demograficznych. Wyróżnienie omawianego priorytetu wiąże się w pewnym zakresie z orientacją polityczną. Osoby charakteryzujące swoje poglądy jako prawicowe są bardziej skłonne do sytuowania go jako najistotniejszego. Przedstawiciele przywoływanej grupy wskazują zdecydowanie w pierwszej kolejności ceny i koszt energii (53%), a dopiero potem korzyści dla środowiska (36%). Dodatkowo szczególnie ważnymi dla nich czynnikami są: korzystanie z krajowych źródeł energii i zapewnienie płynności w dostawach (odpowiednio 34% i 31% wskazań). Natomiast dla osób o lewicowej orientacji politycznej, najważniejszym czynnikiem są korzyści dla środowiska (60%), a dopiero potem koszt energii i jej cena dla obywateli (51%). Przywołaną grupę cechuje także przykładanie większej wagi do zwiększenia efektywności wykorzystania energii poprzez zmniejszenie energochłonności gospodarki i ograniczanie zużycia energii – wskazuje na to 38% z nich. Jednocześnie istotnymi cechami badanych, różnicującymi ich stosunek do transformacji energetycznej – zmian w zakresie wytwarzania i korzystania z energii są: miejsce zamieszkania (wielkości miejscowości), wykształcenie oraz dochody. Z tej perspektywy można powiedzieć, że zasadniczo to mieszkańcy miast (największych 65% i średnich 50%), posiadający wykształcenie wyższe

³⁵ Cena energii i jej koszt dla obywateli (1); Korzyści dla środowiska naturalnego, klimatu (2); Zapewnienie ciągłości, płynności dostaw energii (3); Bezpieczeństwo technologii produkcji energii (4); Korzystanie z krajowych źródeł energii (5); Korzystanie z energii pochodzącej z różnych źródeł i od różnych dostawców (6); Zwiększenie efektywności wykorzystania energii: zmniejszenie energochłonności gospodarki i zmniejszenie zużycia energii (7); Udział obywateli w produkcji energii elektrycznej i ciepłej (8); Skutki zmian dla górników (9); Polityka Unii Europejskiej i zobowiązania międzynarodowe (10).

³⁶ B. Roguska (opr.), *Transformacja energetyczna...*, s. 8.

(53%) oraz osoby najlepiej sytuowane (58%) i młode (54%) na pierwszym miejscu stawiają korzyści dla środowiska naturalnego³⁷.

Podsumowanie

W większości programów komitetów wyborczych objętych analizą znajdowało się odniesienie do tematyki związanej z energetyką, przy czym intensyfikacja zainteresowania omawianą problematyką nastąpiła od momentu przeprowadzenia wyborów w 2011 roku. Wszystkie nurty polityczne na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat przynajmniej raz postulowały utrzymanie wytwarzania energii poprzez spalanie węgla, przy czym dwa z nich (KO oraz Lewica) ostatecznie w 2019 roku przedstawiły koncepcję całkowicie przeciwną. Jednocześnie struktura manifestów wyborczych wskazuje na ewolucję podejścia do preferowanego sposobu wytwarzania energii poprzez dostrzeżenie wagi rozwoju OZE, a w przypadku Lewicy i KO również wskazuje na aprobatę dla dekarbonizacji omawianego sektora. Wykorzystanie energii odnawialnej oraz gazu ziemnego to jedyne kwestie z obszaru energetyki, które nadal łączą program PiS z poglądami wyrażonymi w manifestach komitetów niezaliczanych do grona ugrupowań prawicowych. Środowisko polityczne kierowane przez Jarosława Kaczyńskiego w mniejszym stopniu modyfikowało swoje koncepcje energetyczne, ugruntowane w 2011 roku, utrzymując jednocześnie w ostatnich wyborach postulat pozyskiwania energii ze spalania węgla. Silne powiązanie postulatów przedstawionych przez komitet wyborczy PiS w 2019 roku z poglądami przedstawionymi we manifestach omawianego środowiska w 2011 i 2015 roku oraz z koncepcjami PSL i PO z 2011 świadczy o względnej stałości poglądów formułowanych przez PiS i braku reakcji na zmiany dokonujące się w programach innych ugrupowań. W 2019 roku środowisko polityczne kierowane przez Jarosława Kaczyńskiego było jedyną obok Konfederacji siłą polityczną, która bezpośrednio poparła koncepcje budowy elektrowni atomowej, chociaż należy zaznaczyć, że był to wcześniej również projekt podzielany przez PO. Ogółem, w dyskursie politycznym wyrażonym w programach komitetów wyborczych w objętym analizą piętnastolecu, najczęściej współwystępowały postulaty utrzymania modelu energetyki opartej na węglu, z równoległym poparciem dla energii odnawialnych oraz spalania gazu. W związku z powyższym hipotezę pierwszą należy uznać za zweryfi-

³⁷ B. Roguska (opr.), *Transformacja energetyczna...*, s. 8–9.

kowaną negatywnie. PO posiadał silną wspólnotę poglądów na kwestie energetyczne z PiS ale jedynie do wyborów 2011 roku. Potwierdzona została hipoteza głosząca, że najczęściej współwystępującymi w manifestach wyborczych postulatami odnoszącymi się do energetyki będzie utrzymanie „tradycyjnych technologii” oraz rozwój odnawialnych źródeł energii (OZE). W całym objętym badaniem okresie były to trzy kwestie posiadające najsilniejszy, wzajemny związek (najczęściej współwystępujące).

Biorąc pod uwagę postawy i opinie obywateli Polski, w tym przede wszystkim uwzględniając leżące u ich podstaw motywacje, wyłonienie się przywołanego modelu nie jest zaskakujące. Jak wskazują dane CBOS – Polacy zdają sobie sprawę z nieuchronności procesów transformacji energetycznej, są coraz bardziej świadomi jakie zagrożenia generują problemy środowiskowe oraz dostrzegają wpływ tradycyjnych sposobów wytwarzania energii na jakość życia i stan zdrowia ludzi. Należy przy tym zwrócić uwagę na czynniki, które budzą ich największe obawy. W świetle dostępnych badań – Polacy generalnie opowiadają się za transformacją energetyczną prowadzoną w kierunku ochrony środowiska i poprawy warunków życia oraz akceptują odchodzenie od węgla jako zasadniczego źródła energii, ale jednocześnie silnie akcentują znaczenie kosztów procesów transformacji. Ostatni czynnik dotyczy szczególnie badanych określających swoją orientację polityczną jako pravicową. W związku z powyższym, obawa o koszty dekarbonizacji sektora energetycznego może być czynnikiem utrzymującym w dyskursie partyjnym koncepcje spalania węgla jako źródła wytwarzania energii, a model wspierający zarówno rozwój technologii niskoemisyjnych, jak i uwzględniający wykorzystanie źródeł kopalnych może być nadal elementem programów partii prawicowych.

Bibliografia

- Adamowicz M., *Zielona gospodarka, zielony wzrost i zazielenienie jako formy realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju*, «Wieś i Rolnictwo» 2021, vol. 191 (2).
- Batorski D., Zdziarski M., *Analiza sieciowa i jej zastosowanie w badaniach organizacji i zarządzania*, «Problemy Zarządzania» 2009, nr 4.
- Brauers H., Oei P.-Y., *The Political Economy of Coal in Poland: Drivers and Barriers for a Shift Away from Fossil Fuels*, «Energy Policy» 2020, vol. 144.
- Braun J., *Bezpieczeństwo energetyczne jako dobro publiczne – miary i czynniki wpływające na jego poziom*, «Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach» 2018, vol. 358.
- Charmaz K., *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*, Warszawa 2013.

- Däubler T., Benoit K., Mikhaylov S., Laver M., *Natural Sentences as Valid Units for Coded Political Texts*, «British Journal of Political Science» 2012, vol. 42, no. 4.
- García-García P., Carpintero Ó., Buendía L., *Just Energy Transitions to Low Carbon Economies: A Review of the Concept and its Effects on Labour and Income*, «Energy Research & Social Science» 2020, vol. 70, December 2020, 101664.
- Giddens A., *Katastrofa klimatyczna*, Warszawa 2010.
- Gryz J., Podraza A., Ruszel M. (red.), *Bezpieczeństwo energetyczne: koncepcje, wyzwania, interesy*, Warszawa 2018.
- Hanneman R.A., Riddle M., *Introduction to Social Network Methods*, Riverside 2005, <http://faculty.ucr.edu/~hanneman/nettext/> (11.02.2022).
- Herudziński T., *Spoleczna percepcja energetyki jądrowej w perspektywie procesów transformacji energetycznej w Polsce*, «Człowiek i Społeczeństwo» 2021, vol. LII.
- Herudziński T., Boguszewski R., Owczarek D., Bondyra K., *Ubóstwo energetyczne w obliczu regulacji przeciwdziałających zanieczyszczeniu powietrza*, Warszawa 2019.
- Hessa D., Renner M., *Conservative political parties and energy transitions in Europe: Opposition to climate mitigation policies*, «Renewable and Sustainable Energy Reviews» 2019, vol. 104.
- Kaczmarek M., *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.
- Kamprowski R., *Polityka energetyczna w programach największych polskich partii politycznych w wyborach parlamentarnych w 2019 roku*, «Środkowoeuropejskie Studia Polityczne» 2021, nr 1.
- Kochanek E., *Evaluation of Energy Transition Scenarios in Poland*, «Energies» 2021, vol. 14, 6058.
- Leifeld P., *Discourse Network Analysis. Policy Debates as Dynamic Networks*, [w:] J.N. Victor, A.H. Montgomery, M. Lubell (red.), *The Oxford Handbook of Political Networks*, Oxford 2018.
- Lehotay V., *Road to the European Energy Union: energy, energy policy, energy law in the European Union*, «Journal of Agricultural and Environmental Law» 2020, vol. 28.
- Młynarski T., *Bezpieczeństwo energetyczne i ochrona klimatu w drugiej dekadzie XXI wieku. Energia – środowisko – klimat*, Kraków 2017.
- Moinz N., Louçã F., Oliveira M., Soeiro R., *Empirical Analysis of the Portuguese Governments Social Network*, «Social Network Analysis and Mining» 2016, vol. 6.
- Mrozowska S., Wendt J.A., Tomaszewski K., *The Challenges of Poland's Energy Transition*, «Energies» 2021, vol. 14.
- Mrozowska S., *Polityka energetyczna Unii Europejskiej. Pomiedzy strategią, lobbieniem a partycją*, Kraków 2017.
- Olkuski T., *Światowe zużycie energii pierwotnej oraz zapotrzebowanie na nią w przyszłości*, «Polityka i Społeczeństwo» 2018, nr 2.
- Olabi A.G., *Energy Quadrilemma and the Future of Renewable Energy*, «Energy» 2016, vol. 108.
- Popkiewicz M., *Rewolucja energetyczna. Ale po co?*, Katowice 2016.
- Roguska B. (opr.), *Transformacja energetyczna – oczekiwania i postulaty. Komunikat CBOS nr 70/2021*, Warszawa 2021.
- Swacha P., Wojnicki J., *Europosłowie frakcji Zielonych oraz Zielonych – Wolnego Przymierza Europejskiego w latach 1989–2019 w perspektywie sieci społecznych*, «Przegląd Zachodni» 2020, nr 4.
- Swacha P., *Zastosowanie analizy sieci społecznych w badaniach elit parlamentarnych (na przykładzie eurodeputowanych z Polski)*, «Przegląd Europejski» 2015, nr 2.

- Tomaszewski K., *The Polish Road to the new European Green Deal – Challenges and Threats to the National Energy Policy*, «Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal» 2020, vol. 23 (2).
- Witkowska M., *The Use of the Concept of Policy Networks in the Study of Relations Between National Parliaments and the EU Institutions*, «Przegląd Europejski» 2016, nr 4.
- Zajączkowska M., *Bezpieczeństwo energetyczne (Unii Europejskiej). Studium teoretyczne*, «Kra-kowskie Studia Międzynarodowe» 2016, vol. XIII (3).
- Ziętara W., *Struktury sieciowe europejskiego ruchu politycznego Zielonych*, «Annales Universita-tis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia» 2017, nr 2.
- Żukiewicz P., Zieliński M., Domagała K., *Social Network Analysis as a Research Method in Political Science. An Attempt to Use it in Coalition Research*, «Przegląd Politologiczny» 2018, nr 4.